

İCTİMAİ ELMLƏR BÖLMƏSİ

UOT 631.14

İNNOVASIYA POTENSIALININ FORMALAŞMASI VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN İQTİSADI ASPEKTLƏRİ

Ofelya Müzəffər qızı Səmədova
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Mingəçevir Dövlət Universiteti

Mələhət Firqət qızı Rəhimova
Mingəçevir Dövlət Universiteti
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin doktorantı

Xülasə

Aqrar sahədə innovasiya potensialının formalaşması innovasiya tətbiqinin ən vacib istiqamətlərindən olub istehsal sahələrinin və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin inkişaf imkanlarını müəyyənləşdirir. Kənd təsərrüfatının innovasiya potensialı ilk növbədə yeniliklərlə bağlı dəyişikliklərə səbəb olan innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsini xarakterizə edir. Bu baxımdan innovasiya potensialının qiymətləndirilməsində innovasiya fəaliyyətini formalaşdıran komponentlər və ona təsir edən amillərə xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir.

Açar sözlər: innovasiya potensialı, tələbat, keyfiyyət, infrastruktur, modernləşdirmə, səmərə

Giriş

Aqrar sferanın iqtisadi inkişafının təmin edilməsi bu sahənin innovativ resurslarla səmərəli şəkildə təmin olunması və innovasiya potensialının gücləndirilməsi strategiyasının hazırlanmasını tələb edir. Bu baxımdan texniki yeniliklərin yaradılması və istehsalatda geniş istifadəsi, elmi potensialın inkişafı, o cümlədən elmi-tədqiqatların genişləndirilməsi və nəticələrinin istehsala tətbiqi prioritet təşkil edir. Qeyd edilən istiqamətlər hesabına kənd təsərrüfatı müəssisələrinin keyfiyyətə modernləşdirilməsi və innovativ inkişaf yoluna keçməsi bütövlükdə aqrar sferanın strateji inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirir.

Araşdırmalar göstərir ki, yüksək texnologiyalara və elmi təcrübəyə əsaslanan innovativ fəaliyyət kənd təsərrüfatının iqtisadi dayanıqlığının əsasını təşkil edir və kənd təsərrüfatı istehsalının artım tempi bu sahədə elmi və texnoloji nailiyyətlərin tətbiqi səviyyəsindən bilavasitə asılıdır. Bunlar onu deməyə əsas verir ki, ölkənin ərzaq məhsullarına tələbatının səmərəli şəkildə ödənilməsi və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması kənd təsərrüfatındakı innovativ qaynaqlar hesabına mümkündür və kənd təsərrüfatı texnologiyalarının texniki-iqtisadi parametrlərinin yaxşılaşdırılması istehsalın artırılmasının təməlinə durur. Bununla əlaqədar olaraq, təcrübədə aşağıdakı sahələrin inkişafı prioritet olaraq müəyyən edilir:

- bütün növ mənbələrdən istifadənin səmərəliliyinin artırılması;
- texnika və texnologiyalardan istifadənin səmərəliliyinin artırılması;
- toxum seleksiyasının və yetişdirilməsinin genişləndirilməsi;
- inteqrasiya olunmuş bitki və heyvanların sort və cins tərkibinin yaxşılaşdırılması sisteminin tətbiqi;
- kənd təsərrüfatı elminə, tədqiqatlara və innovativ kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi.

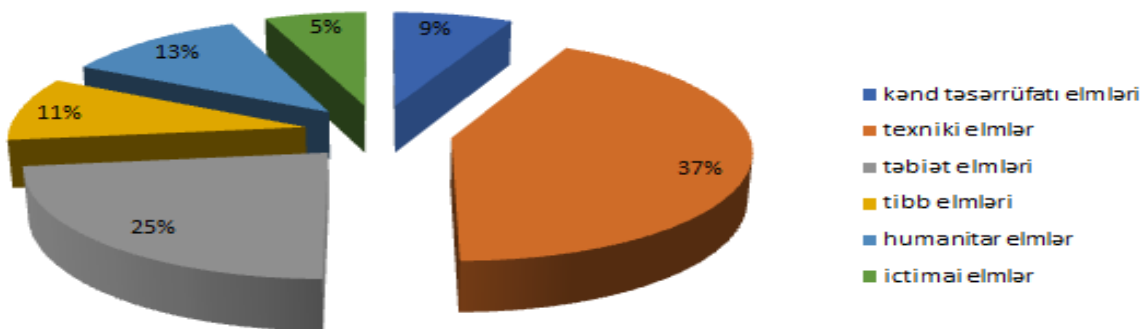
Kənd təsərrüfatının innovasiyalı inkişaf səviyyəsi və dövlət dəstəyinin zəruriliyi

Kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafının təmin edilməsinə dövlət dəstəyinin ən təsirli forması məhz elmə və texniki innovasiyalara maliyyə qoyuluşlarının gücləndirilməsidir. Bununla birlikdə, sərmayənin tez bir zamanda özünü ödəməsi əksər hallarda mümkün olmur, investisiyalar yalnız uzunmüddətli perspektivdə yüksək gəlir gətirir. Bu isə aqrar sahəyə investisiya qoyuluşlarına olan marağı azdan başlıca amil kimi özünü göstərir. Deməli, innovasiyaların yaradılması və istehsalata tətbiqinin genişləndirilməsinə dövlət dəstəyinin həyata keçirilməsi kənd təsərrüfatı istehsalının artımının və rəqabətə davamlılığının başlıca şərtinə çevrilir.

Kənd təsərrüfatında dayanıqlı inkişafın əsas hədəflərini özündə cəmləşdirən sosial-iqtisadi strategiyasının aşağıdakıları meyarlarını qeyd etmək olar:

- aqrar sferada institusional mühitin, ərzaq bazarının fəaliyyətinin təşkilati və iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
- kənd təsərrüfatı sahəsində təhsil və elmi potensialın inteqrasiyasının gücləndirilməsi;
- yeni texnologiyaların və innovasiyaların sürətlə tətbiqi üçün sistem və mexanizmlərin formalaşdırılması;
- kənd təsərrüfatının infrastrukturunu modernləşdirilməsi, kənd əhalisinin yaşayışı üçün əlverişli şəraitin yaradılması və istehsalçıların gəlir səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- istehsal texnologiyalarının yeniləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların zəruri gəlirlilik səviyyəsi üçün iqtisadi şəraitin yaradılması;
- məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədilə innovativ kənd təsərrüfatının inkişafı modeli üçün elmi-tədqiqat istiqamətli layihələrin işlənilməsi və hazırlanması və dəstəklənməsi;
- kənd təsərrüfatının innovativ kənd təsərrüfatı potensialının formalaşdırılması;
- ekoloji cəhətdən təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal etmək məqsədi ilə torpağın münbitliyinin qorunması və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması;
- əhalinin bütün qruplarının tam və sağlam qidalanması üçün zəruri olan məhsullarla təmin edilməsi, uyğun keyfiyyətə və quruluşa malik olan kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac potensialının artırılması.

Tədqiqat göstərir ki, kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi səmərəliliyini artırmaq və iqtisadiyyatın bu mühüm sferası üçün innovativ inkişaf strategiyasını dəstəkləmək istiqamətlərindən biri elmin və elmi tədqiqatların stimullaşdırılması tədbirləridir. Statistik məlumatların təhlili göstərir ki, 2019-cu ildə elmin sahələri, işlərin növləri və sektorlar üzrə tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili cari xərclərin strukturu göstərir ki, ümumi xərclərin tərkibində kənd təsərrüfatı elmlərinin xüsusi çəkisi 9 % təşkil edir. Kənd təsərrüfatı üçün də əhəmiyyətli olan texniki elmlərin payı 37 % səviyyəsində olmuşdur. Təbiət elmləri 25 %, tibb elmləri 11 %, ictimai elmlər 5 %, humanitar elmlər 13% xüsusi çəkiyə malik olmuşdur (şək. 1). Oxşar vəziyyət fundamental tədqiqatlara və tətbiqi tədqiqatlara yönəldilən xərclərdə və s. müşahidə edilir [4].

Şəkil 1. 2019-ci ildə elmin sahələri, işlərin növləri və sektorlar üzrə tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili cari xərclərin strukturu, %-lə

Göstərilənlərə əsaslanaraq, kənd təsərrüfatında dayanıqlı inkişafın əsas hədəflərini özündə cəmləşdirən sosial-iqtisadi strategiyasının aşağıdakıları meyarlarını qeyd etmək olar: aqrar sferada institusional mühitin, ərzaq bazarının fəaliyyətinin təşkilati və iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsi; kənd təsərrüfatı sahəsində təhsil və elmi potensialın inteqrasiyasının gücləndirilməsi [1, s.26]; yeni texnologiyaların və innovasiyaların sürətlə tətbiqi üçün sistem və mexanizmlərin formalaşdırılması; kənd təsərrüfatının infrastrukturunu modernləşdirilməsi, kənd əhalisinin yaşayışı üçün əlverişli şəraitin yaradılması və istehsalçıların gəlir səviyyəsinin yüksəldilməsi; istehsal texnologiyalarının yeniləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların zəruri gəlirlilik səviyyəsi üçün iqtisadi şəraitin yaradılması; məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədilə innovativ kənd təsərrüfatının inkişafı modeli üçün elmi-tədqiqat istiqamətli layihələrin işlənilməsi və hazırlanması və dəstəklənməsi; kənd təsərrüfatının innovativ kənd potensialının formalaşdırılması; ekoloji cəhətdən təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal etmək məqsədi ilə torpağın münbitliyinin qorunması və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması; əhalinin bütün qruplarının tam və sağlam qidalanması üçün zəruri olan məhsullarla təmin edilməsi, uyğun keyfiyyətə və quruluşa malik olan kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac potensialının artırılması.

Aqrar sahənin innovasiyalı inkişafını şərtləndirən amillər

Innovasiya potensialı innovasiya tətbiqinin ən vacib xüsusiyyətlərindən biri olub konkret istehsal sahələrinin və müəssisələrin inkişaf imkanlarını müəyyənləşdirir. Müəssisənin innovativ potensialı, tamamilə yeni məhsul və ya texnologiyaların yaradılmasına, eləcə də yeniliklərlə bağlı dəyişikliklərə səbəb olan innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsini xarakterizə edir.

Aqrar sferada innovativ potensialının mahiyyətini müəyyənləşdirmək üçün müxtəlif yanaşmalar mövcuddur: resurs yanaşmasına uyğun olaraq, innovativ potensial kənd təsərrüfatı müəssisələrində mövcud olan mənbələrlə – insan, maliyyə, məlumat və s. müəyyən edilir. Məhsuldar yanaşmaya görə, innovativ potensial yeni biliklər və onların praktik tətbiqi şəklində təcəssüm olunan innovativ fəaliyyətin nəticələrini əks etdirir. Birləşdirilmiş yanaşma innovativ potensialı elmi və texniki mənbələrin və onların praktik istifadəsinin nəticələrinin birləşməsi kimi qəbul edir. Kənd təsərrüfatı istehsalının innovativ inkişafı ixracın və daxili istehlak səviyyəsinin stabil artımına, idxal səviyyəsinin azalmasına, aqrar sahənin rəqabətqabiliyyətliliyinin və müvafiq olaraq, investisiya cəlbediciliyinin yüksəlməsinə səbəb olur [3, s.170]

Innovativ potensialı bu istiqamətdə həyata keçirilən tədqiqatları və bu proseslərin idarə edilməsini tələb edir. Tədqiqat mümkün inkişaf sahələrinin öyrənilməsi və sonrakı mərhələsi təsərrüfatçılıq subyektinin innovativ potensialından səmərəli istifadə üçün başlanğıc rolunu oynayır. Belə tədqiqatların əsas vasitələri innovativ potensialın təhlili və qiymətləndirilməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Hər hansı bir müəssisənin innovativ potensialının müəyyən edilməsi mütəmadi olaraq, onun fəaliyyəti ilə bağlı xarici və daxili mühit amillərinin təhlili və qiymətləndirilməsini tələb edir. Daxili mühit amilləri arasında müəssisələrin innovativ potensialının əsas komponentlərinə onun istehsal, maliyyə, investisiya və əmək resursları aid edilir. Xarici amillər təsərrüfat subyektinin innovativ potensialının reallaşdırılması üçün mühitin vəziyyətini yenidən müəyyənləşdirir.

İqtisadi subyektin innovativ potensialının əsas məzmunu onun inkişaf səviyyəsini xarakterizə etməyə imkan verən bir çox göstəricilərin mövcudluğunu əvvəlcədən müəyyənləşdirməyə imkan verir. Həmin göstəricilər şərti olaraq, iki qrupa bölünür: müəssisənin innovativ fəaliyyətini müəyyən edən göstəricilər və müəssisənin real imkanlarını, yəni ehtiyatlarını xarakterizə edən göstəricilər. Beləliklə, müəssisələrin innovativ fəaliyyəti intellektual mülkiyyət, tədqiqat və inkişaf məşğul olan işçilər, bu məqsədlə nəzərdə tutulmuş əmlak, yeni avadanlıqların və yeni məhsulların inkişaf səviyyəsi, həmçinin innovasiyanın artım tempi kimi göstəricilərdən istifadə edərək müəyyən edilir.

Aqrar sferada təsərrüfatçılıq subyektlərinin innovativ potensialının təhlili zamanı qiymətləndiriləcək göstəriciləri müəyyənləşdirmək ən mühüm məsələlərdən hesab edilir. Göstəricilərin seçimində əsas meyar ölçü və etibarlılıqdır. Bu, seçilmiş göstəricilərlə bağlı real vəziyyəti təhlil etməyə imkan verir. Innovativ potensialın qiymətləndirilməsi göstəricilərinin

müəyyənləşdirilməsindən sonrakı mərhələdə xarici və daxili mənbələrdən istifadə edilməklə qiymətləndirmə üçün zəruri olan ilkin məlumatların toplanması həyata keçirilir. Lazımi məlumatları toplanması ilə müəssisələrin innovativ potensialını xarakterizə edən göstəricilərin hesablanması aparılır.

Əldə olunan məlumatlar sistemləşdirilməklə müəssisənin innovativ potensialı, innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün maddi və qeyri-maddi mənbələr haqqında ümumiləşdirmələr aparmaq mümkün olur, təsərrüfat subyektinin innovativ potensialının ümumi qiymətləndirilməsi aparılır, onun üstünlükləri və çatışmazlıqları müəyyənləşdirilir. İqtisadi subyektin innovativ potensialının qiymətləndirilməsində son mərhələ onun istifadəsi və inkişafı üçün mövcud imkanların tətbiqi ilə bağlı idarəetmə qərarının qəbul edilməsidir. Qiymətləndirmə əsasında müəyyən bir müəssisənin innovativ potensialının güclü və zəif tərəfləri müəyyənləşdirilir. Belə bir qiymətləndirmə zamanı əldə edilən nəticələr müəssisənin yalnız innovativ fəaliyyəti həyata keçirməyə hazırlıq dərəcəsini başa düşməyə deyil, həm də bir neçə müəssisənin innovativ potensialını müqayisə etməyə imkan verir ki, bu da innovativ fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi üçün vacibdir.

Qeyd edilənlər göstərir ki, innovasiya potensialının qiymətləndirilməsində müəssisələrin innovasiya fəaliyyətini formalaşdıran komponentlər və ona təsir edən amillər diqqətdən yayınmamalıdır. Onlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- təbii-iqlim amilləri: coğrafi mühit, torpaq resursları ilə təmin olunma, infrastruktur;
- nəqliyyat infrastrukturunu;
- demografik amillər: əhali, yaş quruluşu, sosial status, əmək qabiliyyətli əhali;
- təhsil və intellektual amillər: əhalinin təhsil səviyyəsi, tədqiqat institutlarının sayı, həyata keçirilmiş tədqiqatlar;
- kapital amilləri: birbaşa xarici və daxili investisiyalar;
- texnoloji amillər: yeni istehsal sahələrinin yaradılması və inkişafı göstəriciləri, istehsalın mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması səviyyəsi, istehsalın texnoloji səviyyəsi;
- sahibkarlıq amilləri: kiçik və orta müəssisələrin sayı; müəssisələrdə çalışan işçilərin sayı;
- ətraf mühit amilləri: atmosfərə zərərli tullantıların həcmi, ekoloji fəaliyyətlərin maliyyələşdirilməsi;
- xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı amillər: ixrac və idxalın həcmi, xarici ticarət balansı, xarici bazar payı və s.

- Ümumiyyətlə, innovasiya fəaliyyətinin inkişafı kənd təsərrüfatı müəssisələrinin fəaliyyətini rəqabətqabiliyyətli, elmtutumlu məhsullar istehsalına yönəlməklə, yeni texnika və texnologiyaların tətbiq olunmasına, elmi-texniki tərəqqinin imkanlarından daha geniş və səmərəli şəkildə istifadə edilməsinə istiqamətləndirilməlidir. Bu proses elmtutumlu məhsul istehsalı ilə yanaşı, istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin yüksəlməsində də öz əksini tapır. Eyni zamanda, istehsal olunan məhsulların bazarın istehlak tələblərinə uyğunlaşmasına əsaslı təsir etməlidir.

İnnovasiya fəaliyyəti kənd təsərrüfatının iqtisadi inkişafının əsas tərkib hissəsi kimi elmi-texniki ideyaların, ixtiraların, layihələrin istifadəyə yararlı vəziyyətə gətirilməsi üzrə tədbirlər sistemi kimi özünü göstərir. Aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin quruluşu 4 əsas mərhələdən ibarətdir:

- elmi işlərin və tədqiqatların yaradılması;
- innovasiyaların yayılması;
- innovasiyaların istehsalatda istifadəsi;
- innovasiyaların effektivliyinin qiymətləndirilməsi.

İnnovasiya fəaliyyəti nəticəsində yeni məhsul, texnologiyalar, istehsalın idarəetmə və təşkili formaları yaranır [2, s.16]. Bu, elmi-texniki tərəqqinin mühüm bir hissəsidir və bazar iqtisadiyyatında hər bir məhsul istehsalçısının effektiv fəaliyyətinin vacib şərtlərindən biridir. İnnovasiya fəaliyyətinin səmərəliliyi məhsul istehsalının təşkili, xərclərin minimuma endirilməsi və mənfəətinin səviyyəsinin artırılmasını da təmin etməlidir. Göstərilənlərə əsasən innovasiyalı fəaliyyətin aşağıdakı istiqamətlərinə diqqət yetirilməsi özünü əhəmiyyətli şəkildə göstərir:

- kənd təsərrüfatı istehsalına innovativ əsaslı texnika və texnologiyaların tətbiqi səviyyəsinin genişləndirilməsi;
- kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maddi-texniki resurslarla təminatının yaxşılaşdırılması;
- mövcud resurslardan səmərəli şəkildə istifadə edilməsi;
- mövcud innovasiya potensialından istifadənin səmərəliliyinin təmin edilməsi.

Nəticə

Araşdırmalar göstərir ki, innovasiya fəaliyyətinin daha səmərəli təşkilində aşağıdakı məsələləri önə çəkmək lazımdır:

- innovasiyaların yaradılması, inkişafı və istehsalata tətbiqi ilə bağlı mövcud hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi;
- innovasiya və elmtutumlu məhsul istehsalının stimullaşdırılması məqsədilə güzəşt nəzərdə tutan tədbirlərə üstünlük verilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinə dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi;
- innovasiya fəaliyyətində risklərin sığortalanması sisteminin beynəlxalq səviyyədə istifadə olunan daha səmərəli formalarının tətbiq edilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsində daha mütərəqqi və səmərəli mexanizmlərin tətbiqi.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. İsgəndərov R.K. Elmi-texniki tərəqqi: sosial-iqtisadi aspektlər. Bakı: Elm və təhsil, 2010, 636 s.
2. Санду И.С., Полухин А.А., Бурак П.И. Формирование стратегических направлений модернизации технической базы сельского хозяйства на региональном уровне // Экономика сельского хозяйства России, 2014, №10, с.11-19
3. Степкина И.И. Оценка вклада инноваций в повышение стоимости бизнеса / Актуальные проблемы и инновационная деятельность в агропромышленном производстве: материалы Международной научно-практической конференции. Курская государственная сельскохозяйственная акад. им. И.И.Иванова, 2015, с.170-171
4. www.stat.gov.az

Samadova O. M.

*Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor
Mingachevir State University*

Rahimova M. F.

*Mingachevir State University
Doctoral student of Azerbaijan State Agricultural University*

Economic aspects of the formation and assessment of innovation potential

Abstract

The formation of innovative potential in the agricultural sector is one of the most important areas for the application of innovations and determines the development opportunities for production facilities and agricultural enterprises. The innovative potential of agriculture primarily characterizes the implementation of innovative activities, which leads to changes associated with innovation. From this point of view, when assessing innovative potential, it is important to pay special attention to the components that form the innovative activity and the factors that influence it.

Keywords: *innovative potential, demand, quality, infrastructure, modernization, efficiency*

Самедова О. М.

*доктор философии по экономике, доцент
Мингячевирский государственный университет*

Рагимова М. Ф.

*Мингячевирский государственный университет
докторант Азербайджанского государственного аграрного университета*

Экономические аспекты формирования и оценки инновационного потенциала

Резюме

Формирование инновационного потенциала в аграрном секторе является одним из важнейших направлений применения инноваций и определяет возможности развития производственных площадей и сельскохозяйственных предприятий. Инновационный потенциал сельского хозяйства в первую очередь характеризует реализацию инновационной деятельности, которая приводит к изменениям, связанным с инновациями. С этой точки зрения при оценке инновационного потенциала важно уделять особое внимание компонентам, которые формируют инновационную деятельность, и факторам, которые на нее влияют.

Ключевые слова: *инновационный потенциал, спрос, качество, инфраструктура, модернизация, эффективность*